

Transmissiv xəstəliklər

“Transmissiv xəstəliklər” anlayışını elmə gətirən Y.N.Pavlovski olmuşdur. XIX əsrin 70-ci illərində rus alimlərindən Q.N.Minx və O.O.Moçutovski özlərini yoluxdurmaqla xəstə insanın qanında səpgili yatalaq xəstəliyinin törədicisinin olmadığını müəyyən etmişlər. Məhz bu məlumat tədqiqatçılara imkan verdi ki, qansorucu həşəratın parazit yatalaq xəstəliyinin keçiricisi olduğunu düşünsünlər. D.K.Zobolotının fikrincə insanın taun xəstəliyinə tutulmasının səbəbi vəhşi gəmiricilərdir. Bu sahədə bir çox tədqiqatçıların iş aparmasına baxmayaraq, bu xəstəliyin hərtərəfli öyrənilməsi Y.N.Pavlovskinin adı ilə bağlıdır. Transmissiv xəstəliklərin törədiciləri bilavasitə keçiricilərlə verilir. Transmissiv xəstəliklərin 2 növü var :

- İnfeksiyon
- Parazitar

İnfeksiyon xəstəliklərə müxtəlif patogen bakteriyaların (vəba, qarın yatalağı, difteriya, və s.) törədiciləri bakteriozlar aiddir. Göbələk xəstəliklərinə - mikozlar (antiolikoz), filtrdən süzülən viruslar (sarılıq, ensefalitlər), spiroxetozlar (qayıtma yatalaq, lepdospiroz, sifilis) və rikketsiozların (səpgili yatalaq) törətdiyi xəstəliklər aiddir. Y.N.Pavlovski və V.N.Beklemişevə görə transmissiv xəstəlik törədicinin ötürmə və keçirmə xüsusiyyətlərinə görə 2 yerə bölünür:

- **Obliqat transmissiv xəstəliklər**
- **Fakultativ transmissiv xəstəliklər**

Obliqat transmissiv xəstəliklər bir sahibdən digər sahibə ancaq keçirici yolu ilə keçirilir. Məsələn : sarılıq, səpgili yatalaq, filyaritozlar, leyşmanioz, yuxu xəstəliyi, malyariya kimi transmissiv xəstəliklərin ancaq qansorucu həşərat vasitəsilə keçirilir. Törədicinin dövriyyəsi donor-keçirici-resipient şəkildə olması transmissiv xəstəliyin uzun və ya qeyri-müəyyən müddət ərzində təbiətdə qalması təmin edilir.

Fakultativ transmissiv xəstəliklər müxtəlif yollarla, o cümlədən, keçiricilərlə verilə bilər. Bu proses zamanı həşərat keçirici kimi həlledici rol oynamır. Bu cür xəstəlikliyə tulyaremiya və taunu misal göstərmək olar. Xəstəlik ancaq keçiricilərlə (qansoran ağcaqanad, iksodid gənələr) deyil, su, hava, qida məhsulları və xəstə heyvanlara toxunmaqla və dərisini soymaqla keçir. Taun xəstəliyinin törədicisi birə vasitəsilə, xəstə gəmiricilərin dərisini soymaqla, yaxşı bisməmiş dəvə ətindən istifadə etdikdə, hava və su ilə ötürülür.

Xəstəliyin törədicisi ilə sahib arasında spesifik əlqənin olması transmissiv xəstəliklərin aşağıdakı qruplara aid edilməsinə imkan verir :

Zoonozlar - müxtəlif yoluxucu orqanizmlə olub, törədiciləri təkamül prosesi zamanı müəyyən qrup heyvanlarda parazitlik etməyə uyğunlaşmışdır. Zoonozlara buynuzlu heyvanlardakı taunu, donuz taununu, pasterelleyozu, quş malyariyasını və s. göstərmək olar. Zoonozlar ancaq heyvanlar üçün xarakterikdir.

Antropozoonozlar - bu törədiciilər həm heyvanların həm də insanı yoluxdura bilir. Bu zaman xəstəlik törədicisinin keçiricisi törədiciiniheyvandan insana və əksinə keçirir. Buna tayqa ensefaliti, leyşmanioz , taun, opistorxoz, metaqonimoz , difilobotrioz və s. aiddir.

Antoponozlar – ancaq insan üçün xarakterik olan xəstəliklər – trixomonozlar və amebiaz daxildir. Təbii ocaqların meydana gəlməsi və mövcudluğu xəstəlik törədicisinin, törədiciyə həssas olan rezervuar sahibin, keçiricinin və ona müvafiq olan təbii şəraitin (mühit və landşaft) olmasını tələb edir. Məhz bunlar olduqda nəzərdə tutulan biosenozun komponentlərinin mövcudluğu təmin olunmuş olur.

Leyşmaniozun təbii ocağı qum siçanının yayıldığı yarımşəhra və səhradır. Belə yerlərdə yayılmış qum siçanının yuvalarında leyşmanilər və miğmiğa sığınacağı tapmaq olur. Təbii ocaqlı xəstəlik fasiləsiz olaraq , törədicinin bir heyvan orqanizmindən digər heyvan orqanizminə keçməsilə baş verir. İnsan o əraziyə girməzsə təbii ocaq illərlə gizli qala bilər.

Təbii ocaqların mövcudluğu üçün bioloji faktorlarla yanaşı coğrafi iqlim şəraiti mühüm əhəmiyyət kəsb edir.Məsələn, ağcaqanadda yapon ensefaliti virusunun inkişafı və çoxalması 21-22 dərəcə selsidən aşağı tempraturlarda baş vermir. Ona görə də ensefakitin təbii ocağı isti şəraiti olan rayonlardır.

Taun (lat. *Pestis*)— insan və heyvanlarda kəskin təbii ocaqlı, epidemik yayılmağa meyilli, taun çöpü (lat. *Pasteurella pestis*) tərəfindən törədilən transmissiv infeksiyon xəstəlikdir. O, kəskin qızdırma, ağır ümumi intoksikasiya və limfatik düyünlərin, ağciyərin və başqa orqanların hemorragik-nekrotik iltihabı ilə təzahür edir. Təbii ocaqlarda taun mikrobusunun daşıyıcıları olan vəhşi gəmiricilərin 300-ə yaxın növü və yarım növü aşkar edilmişdir. lat. *Y. pestis*-in mühafizə edilməsində əsas rolunu sünbülqıran, marmot (tarbaqan), qum siçanı, dağ siçanı, çöl siçanları oynayır. Bundan əlavə Afrikada bəzi siçanların: qara, həbəş, çoxməməli və kolluq siçovulların mühüm rolunu qeyd edilməlidir. Taun ocaqlarında törədici mikrobların yayıcıları birələr sayılır. lat. *Y. pestis* ilə spontan infeksiyalaşma birələrin 120-dən artıq növündə və yarım növündə aşkar edilmişdir. Taun törədici mikroblarının daha aktiv yayıcıları siçovul birələridir (lat. *Xenopsylla cheopis*) . Taunda infeksiyon prosesinin inkişafı xeyli dərəcədə infeksiyanın giriş qapılarının lokallaşması ilə müəyyən edilir. Törədici mikrobusunun daxil olduğu yerdə, dəri və ya selikli qişalarda dəyişiklik, bir qayda olaraq olmur, yalnız təsadüflərin 3-4%-ində dəri üzərində sonradan xoraya və ya xoralı karbunkula çevrilən ləkə şəklində birinci affekt baş verir. Xoranın möhtəviyyatında çoxlu miqdarda taun mikrobları tapılır.

Vəba (lat. *cholera*) — *Vibrio cholerae* adlı bakteriyasının səbəb olduğu nazik bağırsağın infeksiyon xəstəliyidir. Bağırsaq infeksiyası, sərt və şiddətli ishal ilə müşahidə edilir. Bu xəstəlik üçün güclü zəhərlənmə, qusma, ishal, orqanizmin kəskin susuzlaşması və nazik bağırsağın zədələnməsi xarakterik cəhətlərdir. Vəba xəstəliyində ölüm halları yüksəkdir. Günəş işığı bu törədiciyə məhvədgici təsir göstərir. Vibrion (vəba törədicisi) qaynadıldıqda, habelə xlorlu əhəng və xloramin məhlulunun təsirindən tez məhv olur. Xəstəlik, ümumiyyətlə, nəcis bulaşmış çirkli su ya da bu suyla yuyulmuş qidalar vasitəsi ilə yayılır. Buna görə kanalizasiya

və ya su təmizləmə sistemlərindəki hər hansı bir səhv vəbanın qısa müddətdə geniş əraziyə yayılmasına yol açmağa bilər. Vəbanı asanlıqla müalicə etmək mümkündür, lakin müalicə edilməzsə, %50 nisbətində ölümlə nəticələnə bilər. Xəstəliyin ölümcül nəticəsi bu bakteriyaların nazik bağırsaqlarda ifraz etdiyi CTX adlanan güclü zəhərə görədir. CTX normal natrium və xlorid axınına qarışaraq bağırsağın divarlarına yapışır. Bakteriya nazik bağırsağın divarlarına yapışdığı zaman, bədən bol miqdarda su ifraz edir ki, bu da öz növbəsində ishalə və sürətli maye və duz itkisinə səbəb olur.

SƏPGİLİ YATALAQ – (epidemik və ya bit yatalağı). Kəskin rikketsioz xəstəlikdir, titrətmə – qızdırma, ümumi intoksikasiya, damarların və sinir sisteminin zədələnməsi ilə xarakterizə olunur. İllər keçdikdən sonra xəstəliyin residivi mümkündür (Brill xəstəliyi). Transmissiv antropozoonozlara aiddir, bitlər vasitəsilə keçirilir.